

## CRKVA I BIBLIOTEKE.

Sveučilišni profesor u Göttingenu A. Hessel napisao je po-najljepši pregled o bibliotekama pod naslovom »Geschichte der Bibliotheken. Ein Überblick von ihren Anfängen bis zur Gegenwart« (1925). Mi ćemo odatle ukratko prikazati, kako se naša katolička Crkva brinula za biblioteke u prošlosti i kako skrbi u sadašnjosti.

Ptolomej Soter (umro oko 283 pr. Kr.) zamislio je, da skupi mnogo knjiga. To je izveo njegov sin Ptolomej Philadelphes i podigao je krasnu biblioteku u Aleksandriji. Iz Atene je dobio prepis triju velikih grčkih tragičara. Biblioteka je brojila više tisuća knjiga i smještena je bila u kraljevskoj palači u gradskom dijelu Brucheion, manji dio biblioteke u svetištu Serapisa. Prvi je dio biblioteke propao g. 47. pr. Kr. za Cezarove borbe u Aleksandriji.

U Ninivi je postojala velika biblioteka. Assurbanipal (668-26) podigao je tu biblioteku, koju su polovicom prošlog vijeka iskopali. Knjige su pisane na opekama. Taj se vladar hvalio, da »znade čitati na kamenju, koje potječe iz dobe prije općeg potopa«. Po njegovoj je naredbi radilo u biblioteci mnoštvo kopista i još više činovnika. Tu su bili sabrani akti, dokumenti, pisma, vjerski tekstovi, povjesne bilješke, djela raznih znanstvenih grana. Ova biblioteka bila kao i ona u Aleksandriji općenita i kao državna ustanova.

Te su svijetle tačke. U Grčkoj za klasična doba nema biblioteka. I ako je u doba Periklova postojala neka trgovina rukopisa, ali niti mare privatne osobe niti država da osnuju koju biblioteku. Tekar koncem 5. vijeka prema 4. nekoji učenjaci osnivaju male biblioteke. Ove susrećemo tekar za Platona i Aristotela. U Akademiji nalazimo organizirani rad. Po Aristotelu se vidi, da je radio u oveloj biblioteci. U Ateni je polovicom 2. vijeka pr. Kr. postojala lijepa biblioteka s posebnom dvoranom za čitanje.

Rimski su vojskovođe, prvi Aemilius Paullus, prenosili grčke biblioteke u Italiju. Cicero je imao biblioteku. Njegov je prijatelj Atticus bio prvi nakladnik knjiga i time se natjecao s trgovinom rukopisa u Aleksandriji. Atikusov je suradnik Varro napisao spis »De bibliothecis«. Momen opaža, da je time Cezar htio spojiti sa »svjetskom monarhijom i svjetsku književnost«. I August je podigao dvije javne biblioteke. Tih je biblioteka kasnije bilo u dvoranama kod svih kupališta. I gradovi po Italiji natjecali su se u tome s Rimom. Seneca s ironijom veli: »Jam enim inter balnearia et thermas bibliotheca quoque ut necessarium domus ornamentum expolitur.« U njegovo je doba bilo biblioteka s 30.000 do 60.000 napisanih zamotaka. Te su spise prepisivali izobraženiji robovi. Dakako da su takove biblioteke posjedovali i privatni bogataši, pa se njima Seneca podruguje: »Quo innumerabiles libros et bibliothecas, quarum dominus vix tota vita indices perlegit«.

Rimo-katolička je Crkva ove ustanove uzela pod svoje okrilje. Tako postoje neke kršćanske biblioteke već pod Dioklecijanom u gornjoj Africi. I drugdje su biskupi otvarali čitaonice i biblioteke. N. pr. početkom 5. vijeka Paulinus, biskup u Noli, dao je na takovu biblioteku postaviti ove verzove:

Si quem sancta tenet meditando in lege voluntas,  
Hic poterit residens sacris intendere libris.

I Tertulijan oko 200. g. ima veliku biblioteku. Javna je biblioteka u Cezareji u Palestini imala rukopise Origenove, koje je njegov učenik Pamphylus (u. 309) prepisao i umnožio. I sv. Jeronim je prepise imao u svojoj biblioteci; on je uopće rado skupljao rukopise kao i sv. Augustin, biskup u Hiponu. I prije njih je Konstantin Veliki podigao bio u Carigradu biblioteku kršćanskih tekstova. Ta je biblioteka izgorjela g. 476., kasnije je nešto obnovljena. Za vrijeme ikonoklasta propadoše mnoge biblioteke. Za Focija (u. 896) su postojale javne biblioteke, kako se to razabire iz njegova »Myriobiblon«, u kome analizira do 280 djela. Od križarskih vojna do osvojenja Carigrada vazda su postojale u Carigradu te crkvene biblioteke. I samostani su ih imali, pa su redovnici u njima učili i prepisivali. Opat Teodor od Studiona (u. 826) je reformator istočnih biblioteka, pa i sada na brdu Athosu slijede njegove prepise kod prepisivanja rukopisa.

Pape u Rimu brizno su čuvali starinsko i kršćansko blago, pohranjeno u bibliotekama. Tako je već papa Damaz (u. 384) surještio svoju biblioteku i arhiv kod crkve s. Lovra. Ta je biblioteka u 7. vijeku prenesena u Vatikan. U 8. vijeku valazimo, da je »bibliothecarius« važna služba. Takav je bio Anastasius, koji je poznat kao prevodilac grčkih pisaca. Iz Rima su pabla dijali biskupi i učeniji ljudi svoje knjige. U drugoj polovici 8. vijeka bio je Monte Cassino poznat kao središte učenosti i knjige. Tu tu je živio i Paulus Diaconus, koji je kasnije došao na dvor Karla Velikoga. Prije toga je u polovici 6. vijeka osnovao Cassiodor u južnoj Italiji samostan Vivarium. Tu je on napisao svoje djelo »Institutiones divinarum et saecularium litterarum« (to je znanstveni kućni rad samostana). On opominje braću, neka marljivo prepisuju tekste. Tako nam je on spasio i mnoge poganske klasike.

I na zapadu je bilo dosta marljivih sabirača vrijednih knjiga. U tome se osobito istaknuo Izidor, biskup u Sevilli (u. 636). On je bio polihistor i njegove su »Etymologiae« zbirka znanja. Vele, da je nad vratima njegove biblioteke stajao ovaj natpis: Sunt hic plura sacra, sunt mundalia plura.

Oko g. 590. je irski misijonar sv. Kolumban osnovao u Francuskoj svoj samostan s bibliotekom u opatiji Luxeuil. I u gornjoj Italiji osnovan je sličan samostan u Bobbio. Ovaj je samostan dobio dio biblioteke iz Vivariuma. Većina palimpsesta, koje danas poznajemo, potječe iz Bobbia. Katalog ove biblioteke, koji je pisan u 10. ili 11. vijeku, nabroja do 650 svezaka. To je u ono vrijeme bila velika rijetkost.

Iz Italije su znali engleski hodočasnici ponijeti kući lijepi broj knjiga. Tako opat Biscop na umoru preporuča braći biblioteku, quam de Roma nobilissimam copiosis imamque advexerat. U toj je istoj opatiji živio i Beda Venerabilis do g. 735.

U Njemačkoj je sv. Bonifacij osnovao samostan u Fuldi. Taj je samostan već pod svojim prvim opatom Sturmom (u. 779) imao u biblioteci dosta pisara. Karlo Veliki je osnovao na svom dvoru posebnu školu za prepisivanje knjiga. Karlo je Čelavi bio prvi bibliofil u srednjem vijeku. Na njegovoj je dvorskoj školi djelovao filozof Ivan Scotus, koji je mnoga djela preveo iz grčkoga. I opat Lupus od Ferrieresa djelovao je kao učeni filolog, te je tražio vrlo marljivo starinske rukopise.

Jedan katalog neke samostanske biblioteke završuje popis ovako: Hae ergo divitiae claustrales, hae sunt opulentiae caelestis vitae dulcedine animam saginantes. Kasniji hronista veli o požaru u crkvenoj biblioteci: »Inexplicabilis librorum copia perit, nosque spiritualium nostri armorum inermes reliquit. Oko g. 1170. veli pisac: Claustrum sine armario quasi castrum sine armentario. Rabanusu kao predstojniku škole u Fuldi pripisuju ove verzze:

Quidquid ab arce Deus coeli direxit in orbem  
Scripturae sanctae per pia verba viris,  
Illic invenies, quidquid sapientia mundi,  
Protulit in mundum temporibus variis.

Korwey je bio duhovno središte Saske. Taj je samostan dobio svoje knjige iz samostana Corbie. U 10. vijeku je u Korweyu Widukind napisao svoju povijest na temelju knjiga i rukopisa u tom samostanu. U 12. vijeku je opat Wibald sabrao za tu biblioteku mnogo rukopisa, osobito Ciceronova djela. Važne su bile i biblioteke u samostanima u Weissenburgu i Lorschu. Od švapskih opatija treba spomenuti onu u St. Gallenu; ona je imala veliku biblioteku. Tude su živjeli pjesnik sekvencija Balbulus, filolog Labeo, Ekkehard IV. Ovu je biblioteku osnovao opat Grimald (841 - 72). S bibliotekama u St. Gallenu je znao susjedni samostan Reichenau izmjenjivati svoje rukopise. Ovaj je samostan imao polovicom 9. vijeka do 400 svezaka. Tu su redovnici znali prepisati i krasnim miniaturama iskititi važne rukopise. Biblioteka svetog Emerana u ovom gradu posjeduje tada do 500 knjiga. Barbarossa želi, da mu u samostanu Tegernsee pripreme misal i lekcijonar. I po drugim njemačkim samostanima ima biblioteka i prepisivača. Bskup Bernward u Hildesheimu (u. 1022) sabrao je »copiosam bibliothecam tam divinorum quam philosophicorum codicum«, kako veli njegov biograf Thangmar.

U 11. vijeku je u Italiji opet oživio upliv samostana u Monte Cassino. On se brinuo za rukopise raznih biblioteka po Italiji.

Jednako je djelovao samostan u Clinju u Francuskoj. Ta njegov je osnivač Odo donio već do 100 rukopisa. U 13. vijeku ima taj samostan do 600 rukopisa. I u Parizu kongregacija sv. Viktora imala je u svojim pravilima posebnu uputu za bibliotekara.

Duh je Clinija prešao i u Englesku. Za kralja Vilima Osvajača preuredio je Lanfranco, nadbiskup u Canterburyu, biblioteku svoje Christ Church. U svoj Engleskoj imaju samostani redovito biblioteke i prepisivače.

Pape su u Avignonu imali lijepu biblioteku. Tamo dođoše razni učenjaci, umjetnici i pisci. Katalog, koji je sastavljen 1295. za Bonifacija VIII., jamči, da je u papinskoj biblioteci bilo tada do 500 svezaka, te čak 30 grčkih kodeksa. Ivan XXIII. (1316 - 34) nabavio je biblioteku. Brzo je ta biblioteka brojila do 1.500 svezaka i posjedovala važnih rukopisa.

U 15. vijeku nalazimo i knjižare pokraj katedrale. Tu se prodaju rukopisi iz pera svećenikâ. U Nizozemskoj i sjev. Njemačkoj prodaju knjige, koje su prepisivali i sastavili redovnici »Boeders van de penne«. Crkva je osnovala sveučilišta u Bologni, Parizu i drugdje. U 13. i 14. vijeku nalazim na tim sveučilištima službe »stationaria«. Ovi su se skrbili za nabavu i prođu rukopisa. Sveučilište je pazilo na sve to. U Parizu je g. 1250. Robert de Sorbonne, kapelan Ljudevita Svetoga, darovao svoje knjige kolegiju, koji se je po njemu i nazvao. Domala i drugi darovaše knjiga, pa je u kratko sorbonska biblioteka nadvisila sveučilišnu. Ta je biblioteka imala g. 1338. preko 1.700 knjiga i bila je podijeljena na dva dijela; u prvom su bili kodeksi privezani uz 26 stolova. U Parizu je u srednjem vijeku nastalo do 50 kolegija, i svaki je imao svoju biblioteku.

U Engleskoj su bile na glasu' dvije sveučilišne biblioteke: u Oxfordu i Cambridgeu. Prvu je osnovao g. 1327. Cobham, biskup u Worcesteru; i druga je crkvena ustanova. Biskup u Durhamu, Rihard de Bury (u. 1345), bio je strastveni bibliofil; silne je svote potrošio u nabavljanju knjiga; okružio se bio slikarima miniaturâ, kopistima, korektorima i knjigovežama. I sam je napisao »Philobiblon«, gdje hvali knjigu kao svijetlo s neba.

Benediktinci, franjevci i dominikanci svugdje su osnivali po svojim samostanima i svoje biblioteke.

U 15. vijeku nalazimo gotovo u svakom talijanskom gradu oveće biblioteke; u tome se oni povode za Firenzom, gdje su Cosimo i nećak mu Lorenzo podigli krasnu biblioteku. U Mlecima je Grk Bessarione, kasnije kardinal, oko koga su se okupljali humaniste, osnovao i uredio biblioteku Marciana. Toj je biblioteci on i ostavio svoju kolekciju grčkih rukopisa. Sigurno je najvažnija biblioteka u 15 vijeku ona u Vatikanu. Žalibože ona je biblioteka u Avignonu za vrijeme zapadne skizme bila propala, pa su pape u Rimu morali iznova započeti sakupljanjem dobrih knjiga. Neki humanist ipak opaža g. 1432. o toj novoj biblioteci, da nema ništa nova. Osnovatelj je nove biblioteke Nikola V. (1447 - 55). On je i kao jednostavni svećenik osjećao pravu žeđu za rukopisima i znao upasti u dugove. Cosimo ga je zamolio, da odredi nekoja pravila, po kojima svaka biblioteka mora biti uređena. Taj bibliofil je baštiniio od svog predšasnika do 300 rukopisa, ali je on iza g. 1450.

poslao svoje agente na sve strane svijeta, čak i u Skandinaviju, da saberu rukopise. I sam je oko sebe bio sabrao mnogo i učenjaka i kopista, da sva grčka djela prevedu na latinski, pa podigne posebnu zgradu u Leonovoj četvrti u Rimu za novu biblioteku, koja je ingens et ampla pro communi doctorum virorum commodo. Rano je umro; ipak je sabrao do 800 latinskih i 400 grčkih rukopisa. Siksto IV. (1471 - 84) je nastavio to sakupljanje, pa dopro broj rukopisa na 3.500. Tu mu je desna ruka bio humanista Platina. Biblioteku je mogao svatko pohađati i u njoj uzajmiti knjige. Tu su bila starorimska i grčka djela, humanistički spisi, skolastični i patristički rukopisi.

Kad je Gutenberg izumio tisak, onda je u trgovini knjiga nastao preokret u svemu svijetu. Sada je bilo lako nabaviti knjige i osnovati čak i privatnu biblioteku. Naravno da se je znatno okoristila time i sama Crkva.

Kad se pojavio protestantizam, značilo je to smrt za mnoge crkvene biblioteke. Samostani su prelazili u svjetovne ruke, a ti su ili zapustili biblioteke ili ih (goti češće se to zbivalo) uništili kao papističku književnost i »nepotreban zlo«. To se osobito događalo za seljačkih nemira u g. 1524/5. Tako su propale biblioteke po krajevima od Turske niz Majnu preko Crnoj suri do Švicarske.

Slično se dogodilo u Francuskoj za hugenotskih ratova u drugoj polovici 16. vijeka. U isto je doba u engleskoj sekularizirano do 800 samostana, a time su propale i njihove biblioteke. G. 1550. da neo-katolici u Oxfordu i u Cambridgeu sveučilišnu biblioteku kao važnu stvar.

Manzoni su kasnije izumili novu vrstu biblioteku u Montaigneblau. Nju je povećao kardinal Anselmi. Tokomac 16. vijeka prenijeta u biblioteku u Pariz. No kardinal Mazarin osnova novu biblioteku s 40.000 knjiga. Polovicom 17. vijeka označise tu biblioteku osnim europskim svijeta.

U Milanu je živio nadbiskup Federigo Borromeo početkom 17. vijeka. Njega je Manzoni ovjekovječio u svojim »Promessi sposi«. Sam je bio učenjak i plodan pisac, pa je želio da katoličku znanost postavi na tvrde temelje te osnova biblioteku. S njom je on spojio kolegij doktora i posebnu tiskaru, te Academia delle arti. Za tu je biblioteku sagradio posebnu zgradu g. 1603/09. To je »Ambrosiana«. U njoj je bilo smješteno više tisuća knjiga i rukopisa, kojih dio potječe iz biblioteke u Bobbio.

I u Rimu je augustijanac Rocca osnovao »Angelica« u prvom deceniju 17. vijeka. No ona se nije mogla natjecati s vatikanskom bibliotekom. Ovoj je već Siksto V. (1585-90) podigao krasnu zgradu; njezin je upravitelj bio sada crkveni povjesničar Baronio. Ova je biblioteka dobila g. 1658. poznatu i bogatu biblioteku iz Urbina, a 30 g. kasnije i ostavštinu Kristine Švedske. U Heidelbergu je postojala znamenita biblioteka »Palatina«. Kada je Tilly osvojio taj grad, darova g. 1623. kralj bavarski Maksimilijan Palatinu papi.

Za Gustava Adolfa propale su mnoge biblioteke po Njemačkoj, osobito isusovačke. On ih smatrao ratnim plijenom pa ih je prenio u Švedsku. Glavni je dio tih knjiga dobilo tek osnovano sveučilište u Upsali.

U drugoj polovici 17. vijeka oživjelo je u Francuskoj znanstveno povjesno istraživanje. To su učinili isusovci, koji su počeli izdavanjem *Acta sanctorum* i da izvore sistematično kupe i kritički obrade. U isto doba započese nešto slična Benediktinci u St. Maur, a na čelu je bio učenik Mabillon. U Parizu dapače osnovane Maurinci neku vrst akademije. Amo doniješe oni svoje rukopise iz raznih samostana. I ministar Colbert dade im novaca, da uzmognu po svijetu tražiti rukopise.

Francuska revolucija je nepovoljno djelovala na biblioteku. Vlada je g. 1789. proglasila biblioteke nacionalnom svojinom. Tako je ona konfiscirala do 8 milijuna knjiga u Francuskoj. Time je ona uništila samostalni razvitak biblioteka; centralizirano knjištvo je postalo pristupačno samo ograničenom broju ljudi. Mnogo je i premnogo knjiga tada propalo. Knjige su razbacali po magazinima i arsenalima. I kako je pod Napoleonom prodirala francuska vojska u evropske države, tu su odmah grabili biblioteke i slali u Pariz; putem je dakako mnogo propalo. Ovu je metodu primila i vlada novije Italije g. 1870., pa je pograbila bezbroj biblioteka po samostanima i tako u glavnim gradovima osnovala t. zv. »Biblioteche nazionali«.

Iz svega gore navedenog mogli smo vidjeti, kako katolička Crkva znade cijeniti sve, što je dobro, pa bilo to i kod pogana. Ona je time omogućila razvitak znanosti te naobrazbu i među širim slojevima. Crkva je svojim bibliotekama spasila stare rimske i grčke klasike, silno blago prošlosti poganske i kršćanske. Da to naša Crkva nije učinila, gdje bismo sada bili? čime bi se mogli hvaliti humaniste 15., iluminati 18. i moderni ateisti 19. i 20. vijeka?

A. A.

